

Kenneth Pennington

Papa și episcopii

Monarhia Pontificală în
secolele al XII-lea și al XIII-lea

Traducere și glosar de termeni
de Cătălin Rusu și Tudor Ștefănescu

Cu o postfață scrisă de
Șerban Turcuș

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2023

DTP și copertă:
Editura Mega

Redactor:
Robert Cincu

© Editura Mega, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PENNINGTON, KENNETH

Papa și episcopii: Monarhia Pontificală în secolele al XII lea și al XIII lea / Kenneth

Pennington; trad. și glosar de termeni de Cătălin Rusu și Tudor Ștefănescu; cu o postf.

scrisă de Șerban Turcuș. – Cluj-Napoca: Mega, 2023

ISBN 978-606-020-653-8

I. Rusu, Cătălin (trad.; glosar)

II. Ștefănescu, Tudor (trad.; glosar)

III. Turcuș, Șerban (postf.)

2

94



EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

| | |
|--|-----|
| PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ..... | 7 |
| NOTA TRADUCĂTORULUI..... | 9 |
| MULȚUMIRILE AUTORULUI..... | 11 |
| ABREVIERI..... | 13 |
| OBSERVAȚIE CU PRIVIRE LA TRANSCRIEREA TEXTELOR DIN MANUSCRISE..... | 15 |
| INTRODUCERE..... | 19 |
| CAPITOLUL 1 | |
| INOCENȚIU AL III-LEA ȘI DIVINA AUTORITATE A PAPEI..... | 31 |
| CAPITOLUL 2 | |
| DEPLINĂTATEA PUTERII PONTIFICALE..... | 63 |
| „PLENITUDO POTESTATIS” ÎN DECRETALELE LUI INOCENȚIU AL III-LEA..... | 66 |
| CANONIȘTII ȘI „PLENITUDO POTESTATIS”..... | 79 |
| CAPITOLUL 3 | |
| TRANSFERURI EPISCOPALE, RETRAGERI ȘI DEMITERI: INOCENȚIU AL III-LEA, MAESTRUL HUGUCCIO ȘI HOSTIENSIS..... | 97 |
| MAESTRUL HUGUCCIO ȘI PREROGATIVELE PONTIFICALE..... | 103 |
| TRANSFERURILE EPISCOPALE..... | 108 |
| PĂRĂSIREA UNUI OFICIU EPISCOPAL..... | 124 |
| HOSTIENSIS DESPRE TRANSFERURILE ȘI RETRAGERILE EPISCOPALE..... | 135 |
| CAPITOLUL 4 | |
| DISTRIBUIREA BENEFICIILOR: DREPTURILE PAPALE ȘI EPISCOPALE..... | 141 |

| | |
|--|------------|
| CAPITOLUL 5 | |
| PRIVILEGIILE PAPALE: EXEMPTIUNILE PAPALE FAȚĂ DE | |
| GVERNUL EPISCOPAL..... | 183 |
| MĂNĂSTIRILE EXEMPTTE ȘI POSESIUNILE LOR..... | 191 |
| EPISCOPI ȘI CLERICI EXEMPTAȚI..... | 207 |
| DOCTRINA CANONIȘTILOR REFERITOARE LA PRIVILEGIU ȘI DISPUTA | |
| SECULAR-MENDICANTĂ..... | 217 |
| | |
| CONCLUZIE..... | 221 |
| | |
| BIBLIOGRAFIE..... | 229 |
| | |
| GLOSAR DE TERMENI CANONICI..... | 251 |
| | |
| POSTFAȚĂ..... | 259 |

ABREVIERI

JURNALE ȘI SERII DE TITLURI

| | |
|--------|---|
| AKKR | <i>Archiv für katholisches Kirchenrecht</i> |
| BMCL | <i>Bulletin of Medieval Canon Law</i> |
| CC | <i>Corpus Christianorum. Series Latina.</i> |
| COD | <i>Conciliorum oecumenicorum decreta.</i> 3rd ed. Ed. J. Alberigo <i>et al.</i> |
| DA | <i>Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters</i> |
| DDC | Dictionnaire de droit canonique |
| JK, JL | Jaffé, <i>Regesta pontificum romanorum</i> , 2nd ed. JK = E. Kaltenbrunner (?–590), JL = S. Loewenfeld (882–1198). |
| MGH | Monumenta Germaniae historica |
| MIC | Monumenta Iuris Canonici |
| PL | Migne. Patrologia latina |
| Po | Pothast. <i>Regesta pontificum romanorum.</i> |
| QF | <i>Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken</i> |
| RS | Rolls Series |
| SG | Studia Gratiana |
| ZRG | Zeitschrift der Savigny-Stiftung Rechtsgeschichte |

REGISTRELE PONTIFICALE PUBLICATE

| | |
|---------------------------|---|
| Auvray | <i>Les registres de Grégoire IX.</i> Ed. Lucien Auvray. 4 vols. Paris: 1896–1955. |
| Berger | <i>Les registres d'Innocent IV.</i> Ed. Elie Berger. 4 vols. Paris: 1884–1911. |
| Innocent III, Register I | <i>Die Register Innocenz' III.: 1. Pontifikats-jahr.</i> Ed. Othmar Hagender and Anton Haidacher Graz-Köln: 1964. |
| Innocent III, Register II | <i>Die Register Innocenz' III.: 2. Pontifikats-jahr.</i> Ed. Othmar Hagender Werner Maleczek, and Alfred Strnad. Graz-Köln: 1979. |
| Pressutti | <i>Regesta Honorii Papae III.</i> Ed. P. Pressutti. 2 vols. Rome: 1885–1895 |

CITĂRI JURIDICE

| | |
|---------|--|
| a.c. | „Dictum” a lui Gratianus înaintea capitolului |
| C. | Causa (împărțirea celei de-a doua părți a <i>Decretum</i> -ului lui Gratianus) |
| c. | Capitol |
| Cod. | Codul lui Iustinian |
| 1. Comp | Compilatio prima |
| 2. Comp | Compilatio secunda etc |
| D. | Distinctio (împărțirea primei părți a <i>Decretum</i> -ului lui Gratianus) |
| Dig. | „Digesta” lui Iustinian |
| Instit. | „Institutes” ale lui Iustinian |
| p.c. | „Dictum” a lui Gratianus după capitol |
| q. | quaestio (împărțirea „Causei” din <i>Decretum</i> -ul lui Gratianus) |
| VI | Liber Sextus a lui Bonifaciu al VIII-lea |
| X | Liber Extra sau Decretalele lui Grigore al IX-lea |

Pentru 1 Comp., 2 Comp., Cod., Dig., Instit., VI., și X., numerele care urmează abrevierilor se referă la carte, titlu și capitol într-un cuvânt și, în câteva cazuri, al patrulea număr se referă la paragrafe.

INTRODUCERE

Ernst Kantorowicz a descris dualitățile teoriei politice medievale în detalii într-o carte care a devenit clasică:¹ subiectul pe care Kantorowicz l-a explorat, corpul public și privat al regelui este un exemplu grăitor despre felul în care juriștii medievali au reconciliat două teorii opuse despre monarhie. Prima, derivată din cutuma germană, l-a subordonat pe Principe legilor și a restricționat autoritatea sa de a acționa fără consimțământul supușilor săi. A doua, preluată din gândirea teologică creștină, jurisprudența clasică și filosofie, l-a plasat pe Principe deasupra dreptului, a ornamentat oficiul său conform cu cel al unei divinități și a evidențiat originile divine ale puterii politice. Kantorowicz a arătat felul în care tensiunile ireconciliabile create de aceste două viziuni antitetice ale teoriei politice i-au condus pe juriștii medievali la distincția dintre corpul privat al Principelui, care era subordonat dreptului și legat să se supună acestuia, și corpul public, care se afla deasupra legilor și dincolo de capacitatea de înțelegere a oricărui alt om.

Aceste două concepții contradictorii ale monarhiei au impregnat totalitatea gândirii medievale; niciun gânditor medieval nu a dezvoltat niciodată un sistem coerent complet încorporând cele două laturi ale personalității juridice a Principelui. Criticilor moderni – care au găsit această concepție despre regalitate implauzibilă, „scolastică și inaplicabilă”, și nevrednică de a fi numită o teorie politică – Kantorowicz le-a răspuns:

Ioan din Salisbury, Frederick al II-lea sau Toma de Aquino... au considerat... aceste contradicții mai puțin inaplicabile și scolastice decât criticul modern... Noi am putea să ne întrebăm dacă aceste contradicții în sine nu erau condiționate, direct sau indirect, de modelul divin al regilor medievali

¹ Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology* (Princeton: 1957) (Ediția în limba română „Ernst H. Kantorowicz, *Cele două corpuri ale regelui. Un studiu asupra teologiei politice medievale*, traducere de Andrei Sălăvăstru, editura Polirom, București 2014) (N. tr.).

care, aflându-se din punct de vedere juridic dincolo de Dumnezeu și om în același timp, erau deopotrivă deasupra și supuși Legii.²

Într-adevăr, această concepție dualistă a regalității medievale ar putea fi în cele din urmă contradictorie și nesatisfăcătoare din punct de vedere logic, dar ideea este că o înțelegere a acestor contradicții rămâne fundamentală pentru studiul gândirii constituționale occidentale.³

Subiectul acestei cărți nu este corpul regelui, ci al Papei. Din vremurile în care Biserica și-a modelat ierarhia guvernamentală pentru a se conforma structurii Imperiului Roman târziu, constituția ei a fost monarhică. Timp de secole constituția Bisericii nu a fost supusă unei analize serioase. Oricum, în timpul secolului al XI-lea, rolul propriu-zis pe care Biserica îl are în societate a devenit un subiect de dezbateri intense, generând o vastă literatură de tratate polemice înverșunate, iar drepturile și datoriile Papei au început să fie examinate cu o atenție nemaiîntâlnită.

Deși Biserica timpurie a împrumutat structura din statul secular, guvernarea ecleziastică este în mod particular importantă pentru orice studiu asupra gândirii constituționale medievale, întrucât regatele seculare au început să adopte practicile guvernamentale ale Bisericii în Evul Mediu clasic. Ulterior, relația dintre Biserică și stat a devenit chinuită și complexă. Rolul Bisericii în societate s-a schimbat dramatic între secolele al VIII-lea și al XIII-lea. În secolul al VIII-lea Biserica era, în linii mari, subordonată prinților seculari. Organizarea ei se centra în jurul regelui și al episcopilor.⁴ În secolul al XIII-lea, Biserica a devenit independentă de puterea seculară, dar a ajuns subordonată episcopului Romei. Avea propriul său sistem juridic, o organizare juridică sofisticată și o complicată rețea de relații printre membrii ierarhiei ecleziastice. Mulți chiar au afirmat că Biserica avea dreptul să exercite o autoritate temporală. La sfârșitul secolului al XII-lea, Biserica și-a atins în general imunitatea jurisdicțională față de principii seculari. Clerul era exempt față de Curțile seculare, însă Curțile ecleziastice exercitau jurisdicția asupra clerului și laicilor în diverse aspecte. Rezultatul acestor dezvoltări a fost faptul că problema autorității politice nu s-a mai centrat doar

² *Ibid.*, 143–144.

³ Brian Tierney cercetează chestiunea în „Medieval Canon Law and Western Constitutionalism”, *The Catholic Historical Review* 52 (1966): 1–17, retipărită în *Church, Law and Constitutional Thought in the Middle Ages* (London: 1979).

⁴ Horst Fuhrmann, „Das Papstum und das kirchliche Leben im Frankenreich”, *Nascita dell'Europa ed Europa Carolingia: Un'equazione da verificare*, *Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo* 27 (Spoleto: 1981), 419–456, discută relația dintre Biserica francă, regele și Papa într-un eseu larg.

pe raportul propriu-zis dintre Biserică și stat, ci, de asemenea, pe raportul corespunzător dintre Papă și restul Bisericii.

În timp ce Biserica a rupt legăturile de controlul laic, conflictul dintre principii seculari și Biserică a devenit inevitabil. În ultimii patruzeci de ani istoricii au aprofundat înțelegerea noastră asupra acestor evenimente și a semnificației lor.⁵ Tensiunile create de marile dispute dintre Biserică și stat s-au aflat la baza unui sistem de control și echilibru reciproc.

Bryan Tierney a descris aceste dispute ca având rezultate neașteptate, dar benefice:

Întotdeauna au fost două structuri de guvernământ, ecleziastică și seculară, interconectate într-un mod complicat, dar dedicate în cele din urmă pentru două scopuri diferite, câteodată în conflict una cu cealaltă, fiecare în mod constant limitând puterea celeilalte. În mod evident, existența unei astfel de situații ar consolida posibilitățile pentru creșterea libertății umane.⁶

Personalitățile vivace ale personajelor Grigore al VII-lea, Thomas Becket, Inocențiu al III-lea, Frederic al II-lea au continuat să fascineze fiecare nouă generație; poveștile lor creează câteva dintre cele mai importante și multicolore subiecte din istoria medievală.

Mai puțin multicolore, mai puțin semnificative pentru progresul libertății umane, dar la fel de importante pentru dezvoltarea teoriei politice și instituționale a guvernării a fost creșterea guvernului ecleziastic în timpul secolelor al XII-lea și al XIII-lea. De asemenea aici găsim dualități, conflicte și tensiuni care au stimulat explorarea cercetărilor privind constituția Bisericii.

Canonistii, care au interpretat volumul crescând al legislației decretalelor, au subliniat autoritatea Papei și au descris minuțios puterea sa de a legifera și de a lua decizii cu valoare juridică. Ei au căutat în Dreptul Roman Clasic

⁵ Literatura care a atins conflictul dintre Biserică și stat în Evul Mediu este enormă. *Medieval Papalism: The Political Theories of the Medieval Canonists* (London: 1949) a lui Walter Ullmann se bucură de un loc de cinste. În aceasta și în cărțile sale succesive, Ullmann a argumentat că înțelegerea monarhiei papale a fost esențială pentru urmărirea dezvoltării gândirii politice occidentale și el a stimulat o generație de savanți să examineze problema în profunzime. Cel mai recent rezumat este Jürgen Miethke, „Geschichtsprozess und Zeitgenössisches Bewusstsein — Die Theorie des monarchischen Papats im hohen und späteren Mittelalter”, — *Historische Zeitschrift* 226 (1978): 594–599, având trimiteri exhaustive la literatură. A lui Brian Tierney este mai veche, totuși încă valabilă „Some Recent Works on the Political Theories of the Medieval Canonists”, „Traditio” 10 (1954): 594–625, retipărită în *Church, Law and Constitutional Thought in the Middle Ages* (London: 1979), ar trebui, de asemenea, să fie consultată.

⁶ Tierney, „Medieval Canon Law”, 8.

prevederi care să ajute la definirea acestei poziții. Descrierea împăratului roman pe care ei au aflat-o în *Corpus Iuris Civilis* a lui Iustinian a furnizat un model al puterii monarhice, iar limbajul autorității papale a devenit realmente similar cu acela al autorității imperiale.

Scrierile canoniștilor abundă de teorii care descriu autoritatea supremă și de necontestat a Papei în cadrul Bisericii. Oricum, ei introduc deopotrivă limite ale acestei autorități. Dreptul Canonic din secolele al XII-lea și al XIII-lea pur și simplu nu a sprijinit absolutismul eclesiastic. El a conținut de asemenea, multe „idei constituționale” prezente în mod frecvent în tratatele medievale despre regalitate.

La fel cum regele împărțea autoritatea cu marii baroni ai regatului, Papa guverna Biserica împreună cu episcopii. Canoniștii probabil nu au putut să ignore modelul unui rege conducând prin consimțământul baronilor. Totuși, așa cum Robert Benson a punctat în studiul său clasic despre oficiul episcopal, „episcopatul era, asemenea monarhiei, o instituție universală de conducere de-a lungul întregii Creștinătăți latine”.⁷ Mulți episcopi erau seculari la fel ca principii eclesiastici. Ei stăpâneau pământuri întinse și exercitau o extinsă autoritate eclesiastică și seculară. Și, deși practica a devenit mai puțin frecventă în secolul al XIII-lea, nu era neobișnuit pentru episcopi să dețină înalte oficii seculare și eclesiastice în mod simultan. Totuși, puterea nu i-a exemptat de loialități și responsabilități împărțite. Ei au descoperit că, jurând loialitate și obediență mai mult decât unei singure persoane, era periculos. Adeseori ei se găseau prinși între doi stăpâni: Papa și Regele.⁸

Considerați a fi doar principii eclesiastici, episcopii puteau fi vulnerabili și în cazul loialităților împărțite. Ei erau responsabili pentru bunăstarea diocезelor lor și juraseră să se supună doar voinței Papei. Plăteau taxe papale. Ofereau beneficii candidaților papali care se adresau lor având scrisori de recomandare. După ce Curia Romană și-a dezvoltat sistemul judiciar, instituindu-și un tribunal de ultimă instanță, episcopii din colțurile îndepărtate ale Europei erau confrunțați cu cheltuiala și dificultatea de a continua procesele la Curie. De asemenea ei trebuiau să se confrunte cu sistemul legislației papale în cadrul căruia prerogativele lor jurisdicționale erau mai precise și, în anumite cazuri, mult mai atent definite.

Relația încordată – atât din punct de vedere juridic, cât și administrativ – a magistraților cu autoritatea centrală nu este specifică doar Evului Mediu

⁷ Robert L. Benson, *The Bishop-Elect: A Study in Medieval Ecclesiastical Office* (Princeton: 1968), 3.

⁸ Vezi articolele despre episcop, orașul episcopului și poziția constituțională a episcopului în *Lexikon des Mittelalters* (Munich: 1981), 2: 228–245.